

Wschód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej,
red. Adam R. Bartnicki, Elżbieta Kuźelewska, Wydawnictwo
Adam Marszałek, Toruń 2009, ss. 260.

Redaktorzy zbioru recenzowanej publikacji podkreślili złożoność pojęcia „Wschód” i trudność stworzenia definicji obejmującej w swej treści wszystkie aspekty. Definiowanie utrudnia zróżnicowanie obszaru wschodniego pod względem politycznym, kulturowym i gospodarczym. Zebrane artykuły mają przybliżyć czytelnikom różnorodność i wielowątkowość „Wschodu” poprzez analizę sytuacji politycznej i aspektów kulturowych oraz dokonać usytuowania krajów Europy Środkowej i Wschodniej na arenie światowej.

Pierwszy artykuł omawianego zbioru *Czynnik kulturowy stosunków międzynarodowych a kulturowe determinanty Wschodu*, autorstwa J. Olchowskiego jest analizą trzech zasadniczych kwestii: znaczenia czynnika kulturowego w relacjach międzynarodowych; tożsamości Wschodu; odrębności kulturowej Wschodu. W pracy podzielonej na trzy części, dostarczono interesujących informacji, wynikających z badań autora. Wskazany został paradygmat cywilizacyjny, szeroko pojmowany, bo odnoszący się zarówno do relacji między cywilizacjami, jak i do relacji wewnątrz nich. Okazuje się, że mimo swojej wagi, paradygmat cywilizacyjny nie wystarcza, by wytyczyć granicę między Zachodem a Wschodem, ani nie daje podstaw opinii, iż posiada moc sprawczą porozumień czy konfliktów. Rolę czynnika kulturowego w stosunkach międzynarodowych określa się poprzez bezpieczeństwo, które pojmowane jest obecnie nie tylko w kategoriach militarnych, ale i politycznych, gospodarczych i innych.

Kolejny element, wiążący czynnik kulturowy ze stosunkami międzynarodowymi stanowi, według autora, ewolucyjny potencjał państwa. Nie umniejszając wagi opisywanych zjawisk i procesów, autor podkreślił szczególną wartość tożsamości kulturowej.

J. Olchowski odniósł się do problemu dychotomii Zachód-Wschód. Wykazał złożoność kwestii, odwołując się do uwarunkowań historycznych i politycznych. Bez wątplenia, istniejące odmienności kulturowe krajów Zachodu i Wschodu, wpływają na stosunki między tymi obszarami, ale ich nie determinują.

W ostatniej części artykułu, autor przedstawił kulturowe wyznaczniki Wschodu, między innymi: stosunek do władzy, religii, ekologii, podejmowania ryzyka w różnych dziedzinach.

W kolejnym artykule *Kraje BRIC w gospodarce i polityce światowej* L.W. Zyblikiewicza dokonano oglądu roli czterech państw: Brazylii, Rosji, Indii i Chin.

Autor, analizując dane gospodarcze, odpowiada na pytanie, czy te państwa są w stanie utworzyć grupę wspólnie oddziałującą na gospodarkę i politykę światową. Waga pytania wydaje się być istotna ze względu na trwający od 2007 r. ogólnoswiatowy kryzys gospodarczy. Przytoczone przez autora dane stanowią ilustrację stanu wybranych makro wskaźników i przesłankę do opinii, że wymienione państwa dysponują ogromnym potencjałem.

Prowokujący z założenia jest artykuł M. Pietrasiak *Reformy w Wietnamie: inspiracja Zachodu czy obiektywne procesy rozwojowe?* Autorka, mając na uwadze proces globalizacji, wyjaśniła, w czym przejawiają się zmiany w Wietnamie i gdzie leżą źródła nowych rozwiązań. Recenzowana praca jest obrazem zmian, jakie zaszły w socjalistycznym Wietnamie. Przeobrażenia, zapoczątkowane w 1986 r., przyniosły wymierny wzrost gospodarczy, zmniejszenie ubóstwa i bezrobocia. Wietnam założył przystąpienie do WTO, mimo że należało sprostać trudnym warunkom akcesji.

Autorka wykazała, że zacofane na wielu płaszczyznach państwo mogło dołączyć do podmiotów o wyższym stopniu rozwoju. Transformacja wietnamska dokonała się dzięki połączeniu działań w oparciu o wzorce zachodnie, chińskie oraz własne rozwiązania.

Adam Szymański ukierunkował pracę na zbadanie problemu *Turcja jako „pomost” między Wschodem a Zachodem? Krytyczny punkt widzenia?* Treść recenzowanej publikacji została podzielona na trzy wymiary tureckiej roli w aspekcie: politycznym, kulturowym i gospodarczym. Obrany kierunek badań skłonił autora do sformułowania sądu, że w wymiarze politycznym Turcja, która ma wewnętrzne problemy ze stabilnością polityczną, nie stanowi dla sąsiednich krajów pewnego punktu odniesienia. Jednakże można przyjąć, że państwo to może stać się pomostem między Wschodem a Zachodem, dzięki zrównoważonemu traktowaniu stosunków zewnętrznych oraz nowemu postrzeganiu relacji z UE i USA. Pojmowanie Turcji jako łącznika w aspekcie kulturowym osłabia m.in. brak akceptacji względem uznania państwa za reprezentanta świata islamskiego przez część krajów muzułmańskich, brak zainteresowania zaproponowanym przez Turcję sojuszem cywilizacji.

W wymiarze gospodarczym Turcja pełni rolę pomostu, będąc drogą tranzytową, łączącą Europę z Azją. Autor wskazał trudności związane ze statusem: politykę Rosji, problemy wewnętrzne Turcji, precyzyjne stosunki z UE.

Reasumując wywód, A. Szymański podkreślił, że właściwą odpowiedzią na tytułowe pytanie jest wskazanie, iż obecne realne działania, raczej nie predestynują Turcji do określenia jej mianem „pomostu” między Wschodem a Zachodem.

J. Janus podjęła problem *Wielkiej Brytanii wobec kwestii rewizji statusu cieżnin czarnomorskich 1945–1947*. Recenzowana praca dotyczy zabiegów trzech mocarstw: USA, Wielkiej Brytanii i Rosji, zmierzających do nakłonienia Turcji do rezygnacji ze stanowiska neutralności i zaangażowanie w walkę. Kluczowym celem działań dyplomatycznych było uzyskanie dostępu do niezamarzających wód, ważnych ze względów strategicznych.

Przy okazji tych zabiegów, jak podkreśliła autorka, ukazały się prawdziwe oblicza państw, które dążyły głównie do zapewnienia sobie jak największych wpływów na tureckich terenach (szczególnie Rosja i Wielka Brytania).

Następny temat zbioru odnosi się do procesu kształtowania się świadomości narodowej na Białorusi. W. Śleszyński postawił kluczowe pytanie w tytule pracy: *Białoruś – wschód czy zachód Europy*. Autor, rozpatrując wspomniany proces, zwrócił uwagę na główne determinanty: spuściznę religii prawosławnej, poczucie nostalgii za minioną potęgą ZSRR i obecny model patriotyzmu, realizowany przez rząd Łukaszenki. Wymienione elementy zbliżają, według Śleszyńskiego, do postrzegania Białorusi jako kraju Wschodu.

Dalej autor wyraził opinię, że działania Unii Europejskiej zmierzają do stworzenia zachodniej alternatywy dla Białorusi. Zadanie utrudnia integracja rządu białoruskiego z Kremllem, ale nowe pokolenia optują wyraźnie za współpracą z Europą Zachodnią.

Dwa kolejne artykuły związane są z Rosją. Pierwszy, zatytułowany *Mentalne i polityczne bariery rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Rosji*, jest analizą problemów, wynikających z demokratyzacji państwa po 1991 r. Autorzy publikacji transformację ustrojową Rosji ocenili jako niepełną. W równie mierze, państwo i społeczeństwo, nie radzą sobie z procesem przeobrażeń. Niepokojące jest ograniczenie roli społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych przez władze Rosji. Podobnie niepokoi brak dostatecznej komunikacji między władzą polityczną a narodem.

Druga praca odkrywa rolę rosyjskiego Zjazdu Deputowanych Ludowych, uznawanego za główny organ władzy państwowej. Autorka, A. Jach, przeanalizowała wyjątkowy, z wielu względów, VII Zjazd DL z grudnia 1992 r. W trakcie obrad doszło do ostrego starcia między zwolennikami a przeciwnikami prezydenta Borysa Jelcyna. Zasadniczym założeniem opozycji było odsunięcie Jelcyna od władzy, ze względu na jego politykę wewnętrzną. Kompromis odsunął w czasie kluczowy konflikt.

W następnych dwóch recenzowanych pracach zaprezentowano: stanowisko wybranych polskich partii politycznych wobec Rosji oraz polską politykę wschodnią w exposé premierów.

M. Rydel dokonał analizy oceny międzynarodowej roli Rosji wyrażanej przez SLD i PiS w latach 2001–2007. W recenzowanej pracy wykazano dwubiegowość ocen partii. SLD formułowała liberalne poglądy, upatrywała w Federacji Rosyjskiej mocarstwa, opartego na demokratycznych zasadach. Odmiennie poglądy artykułowało PiS, wyrażając przekonania o zagrożeniu bezpieczeństwa międzynarodowego ze strony Rosji. Przyczyny tak różnego postrzegania roli Rosji tkwią, wedle autora, w politycznych rodowodach każdej z partii.

M. Dacewicz sporządził analizę wystąpień programowych premierów polskich rządów, od czasu transformacji ustrojowej 2007 r. Każde z przemówień odnosiło się do kwestii polityki wschodniej, choć w odmienny sposób. Konkludując, autor wyraził przekonanie, że więcej informacji o polityce

wobec Wschodu zdobywa się poprzez analizę stanowiska Polski wobec krajów Europy Zachodniej.

A. Kastory sięgnęła do wydarzenia historycznego z sierpnia 1948 r., kiedy to została powołana Komisja Dunajska. Organizacja jako pierwsza, po II wojnie światowej, zrzeszała państwa „demokracji ludowej”. Treść recenzowanego artykułu wykazała niezdolność Związku Radzieckiego do współdziałania z innymi państwami swojego bloku. Wyeksponowany został cynizm i obłuda radzieckich przedstawicieli, którzy wykorzystali organizację do własnych celów ideologicznych i politycznych, mimo że Komisja Dunajska została zawiązana, w celu zapewnienia bezpiecznej żeglugi na rzece. Próby Jugosławii, niegodzącej się ze stanowiskiem ZSRR, zakończyły się poniżeniem jugosłowiańskich delegatów.

Problematyka kolejnego artykułu została osadzona w czasie przeobrażeń ustrojowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

J. Tomala-Wawrowska poddała oglądowi stanowisko USA wobec wydarzeń dwóch ostatnich dziesięcioleci XX w. Nie ulega wątpliwości, że Stany Zjednoczone zmieniły postrzeganie krajów, pozostających w procesie demokratyzacji. Autorka dokonała szkicu najważniejszych przeobrażeń polityki zagranicznej USA, z oczywistych względów, najbardziej powiązanej z Rosją. Wsparcie polityczne i gospodarcze, udzielone przez Stany Zjednoczone, okazało się pomocne dla państw zmieniających swój ustrój i zmagających się z wieloma problemami. Niemniej jednak amerykańska polityka wobec tych krajów była płynna, często wstrzemięźliwa, uwarunkowana różnorodnymi okolicznościami.

Publikacja M. Podolak jest wynikiem zbadania referendum konstytucyjnych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po przemianach ustrojowych pod koniec XX w. Szczegółne miejsce autorka poświęciła referendum w sprawie ustawy zasadniczej, przeprowadzone w Polsce w dn. 25 maja 1997 r.

Kwestię rządów autorytarnych w krajach regionu środkowo-wschodnioeuropejskiego podjął W. Paruch. Recenzowana praca dostarczyła informacji nt. ustanowienia, funkcjonowania i upadku władzy absolutystycznej. Rządy autorytarne wprowadzano poprzez zamachy stanu. Kryzysy wewnętrzne, problemy gospodarcze w krajach rządzonych autorytarnie, przez dziesięciolecia okazywały się zbyt słabe, by zdelegalizować władzę. Przyczyny upadku systemu pod koniec XX w., autor upatruje w klęskach poniesionych podczas II wojny światowej, a także w narzucaniu z zewnątrz porządku totalitarnego.

Następny artykuł dotyczy sfery politologii. J. Nocon odniósł się krytycznie do cenzury wobec kierunków badań i rozważań teoretycznych w zakresie nauki o polityce, która obowiązywała w krajach Bloku Wschodniego. Wraz z przeobrażeniami ustrojowymi nastąpiło uwolnienie teoretycznej struktury badań politologicznych. Kraje Europy Środkowej i Wschodniej uzyskały swobodny dostęp do zachodnich teorii politycznych, metod badawczych oraz możliwość komunikacji bezpośredniej z badaczami amerykańskimi i zachodnioeuropejskimi. W konsekwencji można oczekiwać rozwoju studiów nad historią i współczesnością politologii, a także modernizacji reguł poznawczych i wzorców badawczych.

W treści recenzowanej pracy A. Kamińskiego zawarto udokumentowany zapis przebiegu współpracy i kontaktów władz samorządowych Dolnego Śląska z regionami Rosji w latach 1999–2008. Wspólne działania obejmują głównie dziedziny edukacji i kultury, mniejszą aktywność zaś obserwuje się w kontaktach gospodarczych, mimo wcześniejszych zapowiedzi.

O szczególnym miejscu Obwodu Kaliningradzkiego w badaniach polskich politologów traktuje kolejny artykuł. A. Żukowski wskazał ośrodki naukowo-badawcze, zajmujące się problematyką rosyjskiej enklawy oraz dokonał przeglądu sfer badań. W konkluzji autor stwierdził, że główny nacisk badań skierowany jest na polityczne, ekonomiczne i militarne aspekty oddziaływań Obwodu Kaliningradzkiego na stosunki międzynarodowe. Podkreślił również wagę funkcjonowania grupy naukowców, permanentnie skupionych na obserwacji realiów w Obwodzie i w jego międzynarodowym otoczeniu.

Recenzowana publikacja oddaje obraz kierunku badań naukowych, dokonujących się współcześnie. Koncepcja wieloaspektowości i wielowymiarowości problematyki Wschodu, znalazła doskonałe odzwierciedlenie w zaproponowanych przez autorów publikacjach naukowych. Należy podkreślić, jak sądzę, pozytywny wymiar podjętych analiz. Autorzy swoją pracą przyczynili się do wzbogacenia wiedzy odbiorców nt. roli i znaczenia Wschodu na arenie międzynarodowej.

Wojciech Stankiewicz

Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Olsztyn